

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОЛЬОРОПОЗНАЧЕНЬ У СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ

PECULIARITIES OF THE FUNCTIONING OF COLOR DESIGNATIONS IN THE MIDDLE HIGH GERMAN LANGUAGE

Тупікова Т.В.,

orcid.org/0000-0002-1894-8284

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Національного університету «Одеська юридична академія»

Козак Т.Б.,

orcid.org/0009-0002-3434-0663

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Національного університету «Одеська юридична академія»

Ясніцька Г.В.

orcid.org/0009-0000-6373-7024

викладач кафедри іноземних мов

Національного університету «Одеська юридична академія»

У статті досліджується специфіка кольоропозначень середньовірхньонімецької мови і виявляються основні тенденції і закономірності розвитку даної лексичної підсистеми. Реконструкція праформи цих понять вимагає залучення відомостей про нього з багатьох індоєвропейських мов: використано матеріали етимологічних, тлумачних, міфологічних, фразеологічних, двомовних словників; проаналізовано значну кількість середньовірхньонімецьких текстів. У численних лінгвістичних працях, присвячених проблемі вивчення кольоропозначень, рідко досліджуються питання походження цих лексем, зміни в їхньому значенні; не приділяється увага глибокій реконструкції і відповідно – первісному мотивуванню. У статті проаналізована символіка і специфіка кольоропозначень в середньовірхньонімецькій мові, виявленні основні тенденції і закономірності розвитку цих лексем. В процесі дослідження з'ясовано, що прикметник *blanc* у середньовірхньонімецькій мові позначав блиск і колір, але *blank* у сучасній німецькій мові вже не можна розглядати як позначення кольору. Воно виражає лише блиск, втративши значення кольору. Словоформа *wiz* у середньовірхньонімецькій період розвитку німецької мови мала значення 'білий, блискучий, красивий'. Ця лексема вживається в середньовірхньонімецьких текстах у двох значеннях: позначення кольору та позначення позитивної якості людини. У середньовірхньонімецькій період слово *rôt* мало значення 'червоний', 'рудоволосий' (*rothaarig*), і навіть могло вживатися у сенсі 'хибний', 'хитрий' (*falsch, listig*). Ця лексема нерідко використовується для опису зовнішніх характеристик людини і має більшу частоту реалізації в ліричних текстах Середньовіччя. У середньовірхньонімецькій мові прикметник 'зелений' мав форму *grüne* (двн. *gruoni*) та значення: 'зелений колір; ставати зеленим, відпочивати, набиратися сил (*zu kräften kommen*); 'свіжий, сирий, необроблений'. У текстах *grüne* особливо часто виступає у значеннях 'зелений' = 'молодий', 'свіжий'; позначає початковий період зростання в природі.

Деякі слова, які мали кольорові позначення в середньовірхньонімецькій мові не збереглися в сучасній мові, або втратили значення кольору. Це зумовлено зміною якісного і кількісного складу кольоропозначень протягом часу.

Ключові слова: прикметники на позначення кольору, діакронічні ознаки, розвиток семантики, символіка, первинна номінація.

The article examines the specificity of the color markings of the Middle High German language and reveals the main trends and regularities of the development of this lexical subsystem. The reconstruction of the proforma of these concepts requires the involvement of information about it from many Indo-European languages: materials from etymological, interpretive, mythological, phraseological, bilingual dictionaries were used; analyzed a significant number of Middle High German texts. In numerous linguistic works devoted to the problem of studying color symbols, the origin of these tokens, changes in their meaning are rarely investigated; no attention is paid to deep reconstruction and, accordingly, to original motivation. The article analyzes the symbolism and specificity of color markings in the Middle High German language, identifying the main trends and regularities of the development of these tokens. The word form *wiz* in the Middle High German period of the development of the German language had the meaning "white, shiny, beautiful". This lexeme is used in Middle High German texts in two meanings: the designation of color and the designation of a positive quality of a person. In the Middle High German period, the word *rôt* had the meaning "red", "red-haired" (*rothaarig*), and could even be used in the sense of "false", "cunning" (*falsch, listig*). This lexeme is often used to describe the external characteristics of a person and has a greater frequency of realization in lyrical texts of the Middle Ages. In Middle High German, the adjective "green" had the form *grüne* (pronounced *gruoni*) and the meaning: "green color; to become green, to rest, to gain strength (*zu kräften kommen*); 'fresh, raw, raw'. In the texts, *grüne* is especially often used in the meanings of 'green' = 'young', 'fresh'; denotes the initial period of growth in nature.

Some words that had color designations in the Middle High German language have not survived in the modern language, or have lost the meaning of color. This is caused by a change in the qualitative and quantitative composition of color markings over time.

Key words: color adjectives, diachronic features, development of semantics, symbolism, primary nomination.

Постановка проблеми. У чисельних лінгвістичних працях, присвячених проблемі вивчення кольорів, рідко досліджуються питання походження цих лексем, зміни в їхньому значенні, не приділяється уваги глибокій реконструкції і відповідно – первісному мотивуванню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій на цю тему свідчить, про те, що в них розглянуті, як правило, різні форми слів з різним значенням, що позначають колір; зроблено спроби психо-лінгвістичного вивчення семантичних відношень у групі позначень кольору, розглядається можливість системного опису семантики слів на позначення кольору, їх класифікації, але відносно рідко вивчаються питання походження й розвитку лексем, відсутня глибока реконструкція цих слів і, відповідно, первинна мотивація.

Постановка завдання. Завданням даної роботи є вивчення специфіки кольоропозначень середньовісньонімецької мови з виявлення основних тенденцій і закономірностей розвитку даної лексичної підсистеми.

Метою нашої статті є аналіз особливості функціонування кольоропозначень в середньовісньонімецькій мові і визначення первісного мотивування кольоропозначень.

Матеріалом дослідження є твори середньовісньонімецького періоду: ‘Hilmbrecht’ Gartenaere, ‘Die Hochzeit’, ‘Crescentia’, ‘Mittelhochdeutsche Rätsel’, ‘Das Lob Salomons’, ‘Lucretia’, лірика Вальтера фон дер Фогельвейде [1–7].

Загальна кількість досліджених текстів середньовісньонімецької мови становить 80000 слововжитків, з яких позначень кольору – 220.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо більш докладно якісну сторону деяких кольоропозначень середньовісньонімецької мови. Прийнято вважати, що світлі кольори походять від слів зі значенням *brennend*, *leuchtend*, *glänzend*. Позначення кольорів *blanc* і *lieht* виражали в середньовісньонімецькій одночасно і блиск і колір. У сучасній німецькій мові вони виражають лише блиск, втративши значення кольору.

У середньовісньонімецьких текстах зустрічаємо слово *blanc* у значенні ‘білий’, що є синонімом до слова *weiß*.

ir mont ist rôt, ir kele ist blanc,
ir hâr reitval, ze mâze lanc,
gevar alsam die sîden [6, с. 136].

‘Її рот червоного кольору, шия біла; світле, довге, кучеряве волосся відливає блиском’.

noch ninder lûhte tages lieht:

du hâst in dicke mir benomen

von blanken armen und ûs herzen nieht [2, с. 86].

‘Ще не з’явився світанок; ти його так часто відбирала у мене з білих рук, але з серця ніколи».

Прикметник *blanc* у середньовісньонімецькій мові позначав блиск і колір. Словник М. Лексера дає такі значення цього слова: *blinkend* ‘миготливий’, *weiß* ‘білий’, *glänzend* ‘блискучий’, *schön* ‘красивий’ [8, с. 23]. Словник сучасної німецької мови у статті *blanc* дає значення: *glänzend* ‘блискучий’, *poliert* ‘лощений’, *bloß* ‘голий’, *sauber* ‘чистий’ [9, с. 321]. Таким чином, *blanc* у сучасній німецькій мові вже не можна розглядати як позначення кольору. Воно виражає лише блиск, втративши значення кольору.

Словник М. Лексера для слова *lieht* дає значення *hell*, *strahlend*, *blank*; *bleich*; *heiter*; *erleuchtend* [8, с. 126]. Словник сучасної німецької мови наводить такі значення прикметника: *hell*: *reich an Licht*; *sich im Farbton mehr oder weniger dem Weiss annähernd*, *von wenig intensiver Färbung*, *ziemlich hell (in Verbindung mit Farbenbezeichnungen)* та ін [9, с. 33]. У сучасній німецькій мові слово *lieht* зберегло значення кольору, але вживається у цьому значенні дуже рідко.

Необхідно враховувати і такий факт, що *blank* і *klar* є лише варіантами позначень кольорів *wîz* і *lieht*; іменник тільки певною мірою вказує на колір, маючи інше основне значення; *gevar* тільки вказує на те, що предмет має якийсь колір, але не визначає його; *vêch* (*gemale*) також не визначає колір, а лише вказує на те, що предмет різнокольоровий.

Певний інтерес представляють також словотвори кольоропозначень середньовісньонімецької мови. З 315 слів на позначення кольорів, що зустрічаються в словнику М. Лексера, 24 простих слова, 97 похідних, 194 складних. З 24 простих позначень кольорів на частку прикметників припадає 19, на частку іменників – 5. Прості слова кольоропозначення становлять найменшу групу, похідних слів кольоропозначень – 97.

Для словотворення прикметників зі значенням кольору використовується 8 суфіксів: *-in*, *-ic*, *-es*, *-haf(t)*, *-e*, *-loht*, *-sal*, *-los* та 2 префікси: *in-*, *un-*.

Дієслів без префіксів – 25, з префіксами – 21. Це такі префікси, як: *be-*, *er-*, *ver-*, *über-*, *durch-*, *en-*, *zer-*. Зустрічається один прислівник *rosende*.

Найпродуктивніший суфікс субстантивації -е.

Складних слів кольоропозначень – 201. Це 51 складний іменник з компонентом кольору і 167 складних прикметників кольоропозначень. Звідси випливає, що словоскладання є продуктивнішим типом, ніж словотворення. Найпродуктивнішими моделями словоскладання прикметників є:

1) іменник + прикметник з певним позначенням кольору (var): *bluotvar*, *vivirvar*, *lîpvar*;

2) іменник + прикметник-кольоропозначення: *âbentrôt*, *snêwîz*, *sidengêl*;

3) прикметник-кольоропозначення + прикметник-кольоропозначення: *valrôt*, *wîzblâ*, *gêlwîz*;

4) прикметник-кольоропозначення + прикметник з певним позначенням кольору (var): *rôtvar*, *blâvar*, *vochvar*.

Найпродуктивнішою моделлю словоскладання іменників є модель: прикметник-кольоропозначення + іменник: *rôtwilt*, *wîzgerver*, *blâvuoz*.

Як приклад наведено список складних прикметників зі значенням ‘червоний’:

Âbentrôt ‘червоний як вечірня зоря’; *apfelrôt* ‘червоний як яблуко’;

bluotvar ‘кольора крові’; *bluotrôtvar* ‘кровово-червоний’;

bluotverwic ‘кривавого кольору’; *purperrôt* ‘пурпурний’;

roeseleht(loht) ‘яскраво-рожевий’; *roeselvar* ‘рожевий’;

rôsenrôt ‘кольора троянди’; *rôsenvar* ‘кольора троянди’;

rôtgemal ‘червоного кольору’; *rôtgolt* ‘колір червоного золота’;

rôtsüeze ‘приємного червоного кольору’; *rôtvar* ‘червоний, червоного кольору’;

underrôt ‘червоний’; *satrôt* ‘темно-червоний’;

valrôt ‘світло-червоний’; *vivitrôt* ‘вогненно-червоний’;

vrôudenrôt ‘червоний від радості’; *ziegelrôt* ‘червона як цегла’;

ziegelvar ‘цегляного кольору’; *zornvar* ‘червоний від гніву’.

Приклади свідчать про синонімічне вживання композитів -rot і -var(a). Форма var(a) (або fargo) має значення ‘фарба’ і відповідає новому німецькому Farbe. Очевидно, що смислова спорідненість досягається за допомогою наявності загальної давньої складової у вигляді *ra, що має сему ‘червоний, яскравий’. Німецький іменник Farbe (двн. farawa) походить від коріння іє. *perkw- зі значенням ‘плямистий; строкатий’ [10, с. 176; 11, с. 820]. Вживання rot у значенні кольору зустрічаємо у сучасній німецькій мові у слові kirschrot ‘виш-

невий, вишневий колір’. Подібні смислові відносини мають місце також у слов’янських мовах.

Кольоропозначення середньовісхньонімецької мови в більшості випадків однозначні, лише окремі слова мають не тільки пряме, а й переносне значення.

Swarz ‘чорний’ виступає: у прямому значенні кольору; у переносному негативному значенні по відношенню до людини, її вчинків і помислів (*swarzziz gesihet* ‘бачити все в чорному кольорі’; *swarzez buoch* ‘чорна, магічна книга’) [12, с. 832; 13, с. 154].

У середньовісхньонімецький період розвитку німецької мови словоформа *wîz* мала значення ‘білий, блискучий, красивий’ [11, с. 326; 8, с. 882]. Вираз *wîzez gelt* «білі гроші», означало гроші, до складу яких входило більше срібла, ніж міді [11, с. 326]. Ця лексема вживається в середньовісхньонімецьких текстах у двох значеннях: позначення кольору та позначення позитивної якості людини. Середньовісхньонімецькі словники не вказують на це значення *wîz*, але в текстах цього періоду є приклади, що підтверджують зазначене значення.

Daz wîzze <gewæte>,

daz diu brout an ir hæte,

daz bezeichent, <daz wir>e

muozzen werden wîzzer danne der sne –

<e wir in da>zgotes rich mugen chomen...

[4, с. 828].

“Біла сукня, яку одягає наречена, означає, що ми, перш ніж потрапити в царство Господа, повинні (очиститися) стати білішими за сніг”.

В уривку з твору “Die Hochzeit” говориться, що перш ніж потрапити в царство Господа, людина повинна очистити свою душу, тіло, помисли від гріхів, від усього недостойного, наносного і стати не просто чисто білим, а білішим за сніг. Прикметник *wîzzer*, що використовується в тексті, позначає не колір у прямому значенні, а в переносному значенні символізує чистоту, непорочність, безгрішність людського ества.

...der bete ich dich gewere;

wil du tuon des ich gere

an dich, herre, wîzze Christ,

so laist ich daz dir liep ist [1, с. 1010].

‘Прохання твоє має бути задоволене.

І якщо ти потім зробиш те, чого я від тебе чекаю,

То Милостивий Боже свідок,

я хочу зробити те, що тобі мило.

...Do was diu ir mitwist

vil gezogenlich, wîzze Christ,

ain jar unt ahte wochen [1, с. 1010].

‘І так вони прожили, хвала Милостивому Богу, один рік та вісім тижнів’.

У цих уривках прикметник *wizze* вживається разом із іменником *Christ* і є синонімом до слова *gnädig* ‘милостивий’. Воно стоїть у препозиції до іменника, не узгоджується з ним, використовується у переносному, неколірному значенні. Прикметник *wizz-* ‘білий’ вжито як символ піднесеного та неземного.

*Ob dir nû, vater, wizze Krist,
troumte allez daz der ist,
beide übel unde guot,
ich gelâze nimmer mînen muot
hinnenunz an mînen tôt* [3, с. 38].

‘О, всемилостивий Боже! Батьку, щоб тобі не наснилося: чи погане, добре, я ніколи не відмовлюся від своїх намірів, аж до самої смерті’.

Прикметник *wizze* використовується в уривку не самостійно, а у поєднанні з іменником *Krist*. Воно стоїть перед іменником, не узгоджується з ним, використовується у переносному значенні (див. приклади вище). ‘Білий’ вживається у прямому значенні кольору, а виступає символом непорочності, безгрішності, чистоти духовної і тілесної.

У середньовісній німецькій мові слово *rôt* мало значення ‘червоний’, ‘рудоволосий’ (*rothaarig*), і навіть могло вживатися у сенсі ‘хибний’, ‘хитрий’ (*falsch, listig*) [11, с. 171; 14, с. 769–770]. Ця лексема нерідко використовується для опису зовнішніх характеристик людини і має більшу частоту реалізації в ліричних текстах Середньовіччя.

У середньовісній німецькій мові прикметник ‘зелений’ мав форму *grüene* (двн. *gruoni*) та значення: ‘зелений колір; ставати зеленим, відпочивати, набиратися сил (*zu kräften kommen*); ‘свіжий, сирий, необроблений’ (*roh*); ‘місце, що поросло зеленню’ (*grün bewachsener Platz*) [11, с. 77; 14, с. 580–581]. Крім перерахованих значень, прикметник *grün* вживався у складних прикметниках. Наприклад: *grasgrüne* – *grün wie gras* ‘зелений як трава’; *ingrüne* – *sehr grün* ‘дуже зелений’; *vrishgrüne* – *frischgrün* ‘свіжозелений, молодий, повний сил’ [11, с. 580].

У текстах *grüene* особливо часто виступає у значеннях ‘зелений’ = ‘молодий’, ‘свіжий’; позначає початковий період зростання в природі (молоде, свіже листя; зелений ліс, що прокинувся після зимової сплячки, і т.д.).

Розширення семантики прикметника *grüene* ‘зелений’ у середньовісній німецькій мові спричинило значне збільшення частоти реалізації цього слова.

У деяких німецьких діалектах для позначення жовтого кольору використовувалася форма *fahl, falb* (свн. *val*) ‘бляклий, блідий; зав’ялий; жовтий, білявий; бляклий, білуватий, буланний (про коней)’ [12, с. 528; 11, с. 263].

Щодо функціонування цього прикметника у середньовісній німецькій мові у словниках вказується форма *gel* зі значенням ‘жовтий колір’ [15, с. 227; 12, с. 528; 16, с. 309].

У символіці позначень кольору жовтий колір часто співвідносять з такими негативними людськими якостями як нещирість, заздрість, злість [15, с. 227; 16, с. 536].

*Ich spür ein wunder dur die lant
in gelwer grüener varwe schin...* [5, с. 2].

‘У всіх країнах я знаходжу слід чудесної істоти жовто-зеленого кольору’.

У загадці, наведеній вище, йдеться саме про заздрість. Автор описує її як істоту жовто-зеленого кольору, і прикметник *gelwer* має як кольорове, так і символічне значення.

Прикметники *gelwer grüener* стоять перед іменником *varwe* (колір) та узгоджуються з ним. Вони позначають колір істоти, про яку йдеться.

Проаналізувавши дані словників і уривки з давніх текстів, можна зробити висновок, що прикметник *gelb* у давньо- і середньовісній німецькій мові вживався переважно у значенні кольору, але іноді мав символічне значення – уособлював заздрість.

Хотілося б відзначити, що прикметники на позначення кольору середньовісній німецькій мові періоду вживалися з вузьким колом іменників і використовувалися, переважно, для опису людини, її зовнішності, а також ландшафту. У сучасній німецькій мові прикметники кольоропозначень поєднуються з іменниками різних семантичних полів, у тому числі і з абстрактними іменниками. Збереглося, але втратило значення кольору середньовісній німецьке *blanc*, яке в сучасній мові має лише значення «блискучий». Це пояснюється, насамперед, зміною якісного та кількісного складу кольоропозначень протягом часу.

Висновки.

1. Система кольоропозначень середньовісній німецькій мові в кількісному відношенні дуже обмежена.

2. Частотність слів на позначення кольору цього періоду низька.

3. З погляду морфологічної структури переважають складні слова.

4. Найпродуктивнішою моделлю словоскладання для прикметників є модель: іменник + прикметник з певним позначенням кольору;

для іменників – прикметник з певним позначенням кольору + іменник.

Найпродуктивніший суфікс субстантивації -e.

6. Сполученість кольорів як всередині композитів, так і в контексті обмежена.

7. Ряд слів кольоропозначень середньовісньонімецької мови не зберігся в сучасній мові, або втратив значення кольору. Це зумовлено зміною якісного і кількісного складу кольоропозначень протягом часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Aus der Kaiserchronik: Crescentia. Frühe deutsche Literatur та lateinische Literatur in Deutschland 800-1150: In 24 Bänden / Hrsg. von W.Haug und BKVollmann. Frankfurt am Main: Deutscher Klassiker Verlag, 1991. Bd. 1. S. 930-1013.
2. Eschenbach W. Der Drache Tag. Deutscher Minnesang (1150-1300) / Auswahl und Ausgabe der mittelhochdeutschen Text von F. Neumann. Stuttgart: Philipp Reclam Jun., 1978. S. 84-88.
3. Gartenaere W. Hilmbrecht. Mittelhochdeutscher Text und Übertragung / Hrsg. und übers. von H. Brackert ua – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1972. 155 S.
4. (Die) Hochzeit. Frühe deutsche Literatur und lateinische Literatur in Deutschland 800-1150: In 24 Bänden / Hrsg. von W.Haug und BKVollmann. Frankfurt am Main: Deutscher Klassiker Verlag, 1991. Bd. 1. S. 784-849.
5. Mittelhochdeutsche Rätsel/Auswahl und Übersetzung von B. Wachinger. Ebenhausen: Langewiesche-Brant, 1964. 36 S.
6. (Der) Tannhäuser. Der Winter ist zergangen. Ein Leich. Deutscher Minnesang (1150-1300) / Auswahl und Ausgabe der mittelhochdeutschen Texte von F. Neumann. Stuttgart: Philipp Reclam Jun., 1978. S. 134-143.
7. Vogelweide W. Gedichte. Mittelhochdeutscher Text und Übertragung / Ausgewählt und übersetzt von Peter Wapnewski. Frankfurt am Main und Hamburg: Fischer Bücherei, 1962. 293 S.
8. Lexer M. Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch. Leipzig: S. Hirzel Verlag, 2004. 504 S.
9. Deutsch-Ukrainisches Wörterbuch: In 2 Bänden / Begr. von HHBielfeldt. 3. Aufl. Berlin: Akademie-Verlag, 2020. Bd. 1. 1076 S.; Bd. 2. 1177 S.
10. Duden Das Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache. 2. Aufl. / Bearb. von Günter Drosdowski. Mannheim / Leipzig / Wien / Zürich: Dudenverlag, 2022. Bd.7. 843 S.
11. Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Bern: Francke, 1949-1956. 960 S.
12. Kluge Fr. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Berlin-New Jork: Walter de Gruyter, 2019. 921 S.
13. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch (Jubiläumsausgabe). Mit einem Lexikon der deutschen Sprachlehre. München: Bertelsmann Lexikon Verlag, 1991/2021. 1493 S.
14. Benecke-Müller-Zarncke. Mittelhochdeutsches Wörterbuch: In 3 Bänden / Hrsg. von Müller. Hildesheim: Olms, 2013. Bd. I. 1061 S. Bd. II/1. 825 S. Bd. II/2. 815 S. Bd. III. 963 S.
15. Etymologisches Wörterbuch des Deutschen: In 3 Bänden/Hrsg. von Wolfgang Pfeifer. Berlin: Akademie-Verlag, 2013. Bd. 1. 822 S. Bd. 3. 810 S.
16. Wörterbuch der deutschen Volkskunde/Hrsg. von R.Beitl, A.Oswald. 3. Aufl. Stuttgart: Kröner, 2014. 1005 S.